

CRNOGORCI U HRVATSKOJ

Sava Bogdanović, Ivan Cifrić

We are presenting the results of the research done under the project „Montenegrins in Croatia – the research of the socio-cultural profile and status of Montenegrins in Croatia“ which was a part of the Programme of the Montenegrin National Minority Council of the City of Zagreb.

Two sociologists, Prof. Bogdanović and academician Cifrić have provided some important guidelines and results of the research of the Montenegrin Diaspora.

Crnogorci bilježe svoja stoljeća, desetljeća ili godine u Hrvatskoj: naseljavanjem, raseljavanjem, iseljavanjem, ženidbom i udajom, školovanjem, zapošljavanjem, odrađivanjem svojih stipendija ili - izdržavanjem zatvorskih kazni. Brojnost u Hrvatskoj im nikada nije bila jača strana, tragovi jesu: u gospodarstvu, u znanosti i obrazovanju, u kulturi i umjetnosti, u medicini i sportu, u državnim službama, u zatvoreničkom životu.

Historiografija je utvrdila da su se Crnogorci pojedinačno počeli naseljavati na mletačkom/hrvatskom teritoriju, naročito u Dalmaciji, još u XV stoljeću. Tomu su pripomogle već stvorene veze s bokeljskim pomorcima te putovanje brodovima. „Najranije se pominje doseljenik crnogorskog porijekla u Zadru iz 1478. godine. Sačuvani su izvori o prisustvu Crnogoraca u Dalmaciji iz 1518., 1527., 1538-1539., 1548., 1574., 1590. godine. Vidi se da su oni bili naseljeni u gradu ili neposrednoj okolini, kao mornari,

veslači, kopači, vojnici, mesari i seljaci - kmetovi koji su i na otoku Pašmanu uzimali zemlju u zakup.“ (Antoljak, 1951:295-301)

Također početkom XVI stoljeća Mlečani nastoje naseliti opustjelu Istru koristeći pri tome stanovništvo pod turskom vlašću poglavito ono stanovništvo koje je živjelo uz tako nemirnu i nestabilnu granicu. „Poznato nam je da su prvi put, zbog turskog nasilja pošla u Istru 1611. godine 273 stanovnika iz okoline Bara u koju su stizali od januara do oktobra, krijući se od turskih vlasti. ... Kaže se da je samo za vrijeme uprave Parisa Malpijera preseljeno u Istru oko 800 lica među kojima je bilo najviše Crnogoraca“ (Pejović, 1962:57-58).

Nedvojbena pisana tragova naseljavanja/raseljavanja Crnogoraca u Hrvatsku datiraju i iz 1622. godine kada grupa crnogorskih doseljenika iz Mrkojevića predvođena popom Jovanom naseljava zapušteno i neobrađeno zemljište u području Dvigrada u Istri. Ta je grupa crnogorskih kolonista, uz one iz Dalmacije, Hrvatskoga primorja i Krbave, nakon podužega procesa prilagodbi novim životnim okolnostima „udahnula život dvigradskom području dalje naseljavajući ne samo postojeća već i osnivanjem novih naselja.“ (Bertoša, 1986:168-172)

Tridesetak godina kasnije dolazi do novoga vala naseljavanja Crnogoraca u Istru o čemu pouzdano svjedoči dokument iz 1657. godine, poznatiji kao „Privileggio della comune di Peroi“ - „Perojska povelja“. Tim se dokumentom potvrđuje „nastanjanje“ deset porodica glavara Miše Brajkovića i pet porodica glavara popa Mihajla Lubosine, sveukupno „sedamdeset i sedam duša“ koje su došle iz Crne Gore „turske zemlje“ kao „vjerni podanici odani prejasnoj“ Mletačkoj Republici. Nastanjanje je realizirano u mjesto zvano Peroj koje graniči s Fažanom, Maranom i Vodnjanom u Istri. Prema Duždevu ukazu od 21. srpnja 1657. godine to „pusto i nenaseljeno mjesto mnogo godina sa zapuštenim, neobrađenim, kamenitim, trnovitim, ostavljenim, zanemarenim zemljištem bez ijednog vlasnika podjeljuje se spomenutim

porodicama za njihove baštinike i nasljednike za sve vjekove“. (Miljić, 2007:29)

„Ima razloga pretpostaviti da je sredinom 1658. godine došla u Peroj grupa od 13 crnogorskih porodica dok je drugih 8 porodica bilo upućeno u Vintijan. Dalje se navodi da se 1660. godine 30 porodica iz Crne Gore (Crnničana) naselilo u Kavranu. Crnogorci su išli u Istru i zbog krvne osvete. Tako je Vladika Danilo u maju 1723. godine preporučio dvojicu Bjelica, koji su bili u svađi s Pobrima, ranije naseljenim crnogorcima u Istri da im pruže pomoć pri naseljavanju.“ (Pejović, 1962:59) Sve navedeno daje razloga za pretpostavku da se u Istru, i u kasnijim vremenima toga stoljeća, naseljavala po koja crnogorska obitelj.

Tri i pol stoljeća kasnije crnogorska „enklava“ u Peroju broji blizu 200 „duša“ i jedino je danas naselje u Hrvatskoj u kojemu se Crnogorci mogu „smatrati autohtonim stanovništvom“ (Tatalović, 2005:67). Neki od perojskih Crnogoraca su sudjelovali i u našem istraživanju.

Iseljavanje Crnogoraca u Istru nastavilo se nakon Kandijskog rata (završio 1669. godine) jer je Venecija, prema dogovoru s Turcima, morala poduzeti mjere da sredi „hajdučko pitanje“ - radi se o približno 500 hajduka pod oružjem i blizu 1.000 članova njihovih porodica koji su se privremeno nastanili u Boki, uglavnom u Risnu i Perastu. Da bi izbjegli dalje sukobe s Turcima zbog naseljenih hajduka na njihovim granicama Mlečani donose odluku da hajduke isele u Istru. Početkom lipnja 1671. godine u četiri mletačke galije ukrcano je oko 600 crnogorskih hajduka sa svojim porodicama te su sredinom lipnja iste godine pristigli u Istru - točnije u Pulu (danas Premanturu). Mjesec dana kasnije pristigao je još jedan grip s 59 hajduka s porodicama tako je ta iseljenička crnogorska kolonija postala vrlo brojna i - moćna. Tražili su da se ispoštuju prethodno dogovoreni uvjeti

naseljavanja ali svi njihovi zahtjevi i traženja ostali su zapravo vapaji očajnih, iseljenih ljudi. Kalvarija crnogorskih hajduka tek je započela: najprije ih je u jesen te godine pokosila malarija (oko 200 ljudi), potom protestno napuštanje Pule zbog ponižavajućega odnosa lokalnih vlasti prema njima (oko 70 ljudi), zatim progonstvo zbog ubojstva domaćeg čovjeka (9 ljudi), bijeg na prostor Austrije (poznati bijeg u Senj) dok konačno i hajdučki harambaša Bajo Pivljanin sa svojom brojnom porodicom (14 članova) ne napusti Istru i iseli u Zadar, u Dalmaciju. Dvije godine nakon dolaska u Istru, ta hajdučka kolonija imala je svega 33 porodice. I za njih je jedini spas iz toga zatočeništva, kako su ga oni doživljavali, bilo - bjekstvo u Dalmaciju, ponovno u Perast, Budvu ili Paštoviće. Tako je ondašnja huda Istra umjesto hajdučkoga utočišta postala hajdučka grobnica - poput podsmjeha sudbine junaku: umrijeti usamljen i zaboravljen. (Miljić, 2007:122-123)

Doseljavanja Crnogoraca u Dalmaciju početkom, i tijekom XVIII stoljeća, bila su ili pojedinačna ili s obiteljima pretežito iz katunske nahije. „Po jednoj pretpostavci se 1717. godine doselilo u okolinu Imotskog nekoliko porodica. Naseobinu su prvo nazvali „Crnogorci“ a potom „Njeguš“. Kasnije, 1751. godine kad je stanje u Crnoj Gori bilo izuzetno teško, u okolicu Bribira doselilo se 11 porodica sa 69 članova iz Crne Gore i Risna. Svakoj porodici su bile dodijeljene određene količine oranica. Zahvaljući intervenciji generalnog providura Grimanija, nijesu više bili uznemirivani od strane susjeda. Tijekom XVIII stoljeća poznato je doseljavanje jedne crnogorske obitelji s deset sinova u Vrliku u sjevernoj Dalmaciji.“ (Pejović, 1962:56-57). Tragom navedenih dokumenata izvjesno je da je iseljavanje, naseljavanje ili doseljavanje Crnogoraca u područja pod mletačkom vlašću prerastalo u gotovo neprekinute valove kako zbog „gladnih godina“ tako i zbog mnogobrojnih ratnih događanja u kojima je

bio značajan udjel Crnogoraca u mletačkoj vojnoj službi. „Nijesmo mogli doći do podataka o točnom broju Crnogoraca u mletačkoj vojnoj službi (znamo samo da ih je bilo iz Ceklina, Građana i raznih drugih mjesta) ali izgleda da ih je bilo vrlo mnogo i do kraja njezina postojanja - u Boki, Dalmaciji i drugdje.“ (Pejović, 1962:13)

„Bez rizika da se pogriješi, može se ustvrditi da su privredne prilike u podlovcenskoj Crnoj Gori, Brdima i sjeverozapadnoj Crnoj Gori u XVIII vijeku bile približne onima iz prethodna dva stoljeća: sa stanovišta materijalnih i drugih prohtjeva Crnogorci se, tri puna stoljeća, otkad vode neravnopravnu borbu s Turcima, zadovoljavaju s održanjem gologa života. Ali je stoga, jedan broj glavara, uglavnom do 1718. godine, neke manje glavarске grupe i do 1739. godine, primao plate od mletačkih vlasti za vojne usluge.“ (Živković, 1992:213-214)

Osim Srbije i Rusije u koje se iseljavalo najviše crnogorskih porodica, najčešće i „najpoznatije“ destinacije, uz Boku, bile su u Hrvatskoj dubrovačko primorje i južna Dalmacija te druga područja Austrougarske monarhije. Veliki broj tih iseljeničkih valova bio je ekonomskog, „gastarbajterskog“ karaktera. Crnogorci su se u druge zemlje iseljavali bez ikakvih isprava sve do 1751. godine kada su se počele izdavati prve crnogorske putovnice.

Školovanje mladih iz Crne Gore u Hrvatskoj svakako predstavlja značajnu polugu nastanjivanja Crnogoraca u Hrvatsku. Taj proces traje intenzivnije od sredine XIX stoljeća te kroz cijelo XX stoljeće. Prema brižno prikupljenoj historijskoj građi u razdoblju od 1848. do 1918. godine, M. Pejović dokazuje da se, od svih južnoslavenskih zemalja koje su bile pod vlašću Austrougarske monarhije, najveći dio mladih iz Crne Gore školovao u Hrvatskoj, kako u srednjim tako i na višim i visokim školama i fakultetima. U promatranom vremenskom razdoblju na školovanju u Hrvatskoj je bilo 429 učenika i studenata ili

14,16% ukupnog broja školovanih u inozemstvu, samo u srednjim školama njih 181 ili 42,19% ukupno školovanih u Hrvatskoj. Od srednjih škola u Hrvatskoj crnogorska mladež pohađala je gimnaziju, nautiku, trgovačku, zanatsku, poljoprivrednu i tehničku školu u Dubrovniku, Zadru, Splitu, Zagrebu, Karlovcu, Rijeci i Senju.

Na višim školama u Hrvatskoj, učiteljske škole su bile najposjećenije, školovalo se u promatranom periodu 108 studenata dok se na visokim školama i fakultetima školovao 161 student/ica što predstavlja 39,81% ukupnog broja svih koji su se školovali u Hrvatskoj. Od toga broja najviše studenata bilo je u Zagrebu - 159 ito na Pravnom i državoslovnom fakultetu 131 student/ica, Mudroslovnom 13 te Farmacijskom 15 studenata/ica. Školovanje studenata na Sveučilištu nije bilo besplatno. Studenti su plaćali „naukovnicu“ koja je iznosila onoliko forinti koliko je kolegij imao nastavnih sati. Kasnije se „naukovnica“ pretvorila u školarinu koja se plaćala po jednom semestru. Siromašni ali marljivi studenti dobijali su pomoć u novcu ili razne stipendije. (Pejović, 2000:210-228)

Tijekom tzv. međuratnog razdoblja nastavljen je proces školovanja mladeži iz Crne Gore u Hrvatskoj a svoj procvat je doživio nakon II. svjetskog rata, posebice od sredine pedesetih godina XX. stoljeća. To masovnije školovanje crnogorske mladeži po školskim i sveučilišnim centrima u Hrvatskoj može se smatrati važnom činjenicom u povijesti iseljavanja iz Crne Gore ali i nastanjivanja Crnogoraca u Hrvatsku, pogotovu stoga što je veliki broj svršenih srednjoškolaca i studenata ostajao da trajno živi u sredinama školovanja.

Nastanjivanje Crnogoraca u Hrvatsku nakon II svjetskog rata posljedica je nekoliko procesa unutarnjih migracija u FNR/SFR Jugoslaviji: onoga od 1948. do 1953. godine kojega teoretičari migracija nazivaju „priprema za skok“ u kojemu se stanovništvo

nalazi u stanju očekivanja, probuđenih aspiracija za pokret ka zapošljavanju ili u kretanju prema urbanim središtima koja još nisu bila spremna za prihvatanje. „Čak je i sama migracijska populacija tek manjim dijelom bila sposobna da uđe u urbani život“ (Mežnarić, 1986:31); onoga od 1953. do 1961. godine kojega se označava „demografskom preobrazbom“ u kojemu se temeljito mijenja sam karakter reprodukcije stanovništva: sve veći dio prirodno priraštaja potječe iz nepoljoprivrednog sektora a u društvenoj pokretljivosti otvara se novi kanal napuštanja poljoprivrede - uz zapošljavanje javlja se i školovanje (Macura, 1969:282) te onoga koji će uslijediti nakon 1961. godine kojega se imenuje „otvorenom populacijom“ koja postaje podložna migriranjima na veću razdaljinu. Posebno značajna karakteristika toga razdoblja je regionalna preraspodjela stanovništva u kojemu neke regije postaju „snabdijevačke“ što će reći da iz njih odlazi potencijalna radna snaga u susjedne regije ili industrijska područja. To je djelovalo na pojačanje unutarnjih migracija na veće razdaljine - međurepubličke što je po mišljenju K.Mihailovića bila potvrda tzv. dvostupanjske migracije: prvostupanjska je bila unutar regionalnih i lokalnih kretanja stanovništva a drugostupanjska se odnosila na međurepublička kretanja a nakon 1965. godine i na međunarodne migracije (Mihailović, 1977:77).

Ti procesi se ponajbolje mogu iščitati iz tablice 1.

Tablica 1.: Ukupno stanovništvo Jugoslavije po popisima koje je sudjelovalo u međurepubličkim (međupokrajinskim) preseljavanjima

Godina popisa	Ukupno stanovništvo rođeno u jednoj a stanuje u drugoj državi	Indeksi	% u odnosu na ukupno stanovništvo Jugoslavije	Godišnje sudjelovalo u međurepubličkim kretanjima
1953.	1.020.779	100	6,07	58.811
1961.	1.359.106	133,1	7,29	44.765
1971.	1.684.999	165,1	8,21	

Izvor: S.Mežnarić, 1986:27

Iz podataka u Tablici 1. vidljivo je da je po srijedi izrazit rast međurepubličkog i međupokrajinskog preseljavanja - indeks rasta 165,1, čak znatno viši od rasta ukupnog stanovništva Jugoslavije čiji je indeks rasta u promatranom periodu bio 122,2. Intenzitet poslijeratnih unutarnjih migracija toliko je jak da se broj od 250.000 onih koji su u razdoblju do 1953. godine promijenili prebivalište u 1961. godini udvostručio na 500.000 stanovnika što će, temeljem podataka iz popisa stanovništva iz 1961. značiti da je zapravo svaki treći stanovnik Jugoslavije živio izvan svoga rodnoga mjesta. Dinamika tih unutarnjih migracija može se pratiti odnosom autohtonog i selidbenog stanovništva kako je prikazano u tablici 2.

Tablica 2.: Odnos autohtonog i selidbenog stanovništva Jugoslavije u %

godina područje	1948	1953.	1961.	1971.
Jugoslavija	19,5	34,4	37,1	40,1
BiH	10,6	25,8	27,7	30,4
Crna Gora	11,9	32,6	34,6	39,6
Hrvatska	22,9	36,8	39,5	43,4
Kosovo	14,4	28,8	29,6	30,5
Makedonija	11,9	27,1	34,2	37,7
Slovenija	23,2	48,6	47,4	46,6
Srbija bez SAP	17,7	32,6	37,4	43,1
Vojvodina	36,1	44,5	45,7	46,6

Izvor: S. Mežnarić, 1986:28

Posve je razvidno, prema podacima iz tablice 2., da su u promatranom razdoblju već formirane „otvorene populacije“ značajno podložne migracijama sa svim promjenjivim karakteristikama faktora privlačenja i odbijanja migranata što će se, kako ćemo kasnije vidjeti, pokazati determinirajućim faktorima za brojnost crnogorske populacije u Hrvatskoj nakon 1991. godine (misli se, prije svega, na političku i povijesnu pozadinu toga vremena!).

Kretanje crnogorske populacije u Hrvatskoj, unutar FNR/SFR Jugoslavije, prema popisima stanovništva od 1948. do 2001. godine ocrta svojevrsnu konstantu u igri privlačenja i odbijanja migranata crnogorske nacionalnosti što se jasno može razabrati iz podataka u tabeli 3.

Tablica 3.: Kretanje crnogorske populacije u Hrvatskoj od 1948. do 2001. godine

Uk. stan.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Hrvatska	3.779.858	3.936.696	4.159.696	4.426.221	4.601.469	4.784.265	4.437.460
Crnogorci	2.871	5.175	7.465	9.706	9.818	9.724	4.926
Crnogorci udio u %	0,076	0,131	0,179	0,219	0,213	0,203	0,111

Izvor: SGJ.; SLJ. DSZ;

Pola stoljeća unutarnjih migracija, naseljavanja i iseljavanja Crnogoraca u Hrvatsku, prema podacima iz tablice 3., bjelodano pokazuju slijedeće:

1. migratorni valovi potvrđuju prijespomenute karakteristična razdoblja unutarnjih migracija od „pripreme za skok“ u razdoblju 1948.-1953. godina gdje se gotovo dvostruko povećao broj Crnogoraca u Hrvatskoj preko „demografske preobrazbe“ u

razdoblju 1953.-1961. godina u kojemu se broj Crnogoraca u Hrvatskoj gotovo utrostrčio u odnosu na početnu 1948. godinu do „otvorene populacije“ u tridesetogodišnjem razdoblju 1961.-1991. godina u kojemu broj Crnogoraca bilježi svoju konstantu s nešto više od 0,2% od ukupne hrvatske populacije;

2. specifični faktori privlačenja migranata, koji su do 1991. godine bili na djelu, postali su faktorima odbijanja migranata u razdoblju od 1991. do 2001. godine u kojemu bilježimo smanjivanje broja Crnogoraca u Hrvatskoj za jednu polovinu. Mislimo da ovdje, pored drugih razloga iseljavanja, treba podsjetiti i na jednu osobitu migratornu karakteristiku Crnogoraca - onu selidbenu na koju je skrenula pozornost S. Mežnarić u svojoj studiji „Bosanci“;

3. „održivi broj“ Crnogoraca u Hrvatskoj u posljednjih pedeset godina tako se zaustavio na 0,1 postotnom udjelu u ukupnoj hrvatskoj populaciji te gotovo simbolično nastanjuje suvremeni manjinski krajobraz Hrvatske.

Crnogorci su se u posljednjem polustoljetnom razdoblju na još jedan osobit način „nastanjivali“ u Hrvatsku - često višegodišnjim boravkom na osobitom hrvatskom jadranskom otoku - Golom otoku.

Dobro je poznato da je pod utjecajem izrazito snažne ambivalencije u karakteru Crnogoraca često, u daljoj i bližoj povijesti, dolazilo do radikalnih ideoloških i političkih podvajanja ne samo u političkim elitama nego i dubini crnogorskoga narodnoga korpusa. Silnice karakteroloških ambivalencija posebno su se ispoljavale u novijoj povijesti: netom nakon I svjetskog rata podjelom na „bjelaše“ i „zelenaaše“; tijekom II svjetskog rata na djelu su bile snažne podjele na partizane i četnike; nakon II svjetskog rata relativno veliki broj Crnogoraca se izjasnio za Rezoluciju Informbiroa 1948.; tijekom devedesetih godina XX stoljeća gotovo se rascijepilo crnogorsko izborno tijelo na „Moma“ i „Milu“.

Prema podacima R. Radonjića broj informbirovaca iz Crne Gore u odnosu na broj stanovnika više nego dva puta je veći od broja informbirovaca iz Srbije a čak nekoliko puta veći od broja informbirovaca iz Slovenije ili s Kosova. (Radonjić, 1978:58)

Jasan uvid u tu populaciju Crnogoraca koja će, po kazni, „nastaniti“ hrvatski teritorij - na Golom otoku, dobit će se iz podataka u tabeli 4.

Tablica 4.: Izjasnili se za Rezoluciju Informbiroa 1948.

Područje	Izjasnili se za IB	% od ukupnog stan.
Jugoslavija	55.663	0,32
BiH	4.543	0,17
Crna Gora	5.007	1,32
Hrvatska	6.953	0,18
Makedonija	2.662	0,23
Slovenija	934	0,06
Srbija	28.661	0,69
Kosovo	1.541	0,21
Vojvodina	5.389	0,32

Izvor: R. Radonjić, 1979: 54

Tijekom pedesetih godina XX stoljeća, prema podacima iz tablice 4. brojna kolonija Crnogoraca, sačinjena od onih koji su se izjasnili za Rezoluciju Informbiroa, „nastanjivala“ je dugi niz godina Hrvatski teritorij kao zatvorenička populacija na Golom otoku. „Crnogorci su ubjedljivo prednjačili u broju osuđivanih i

hapšenih po tom osnovu: na primjer, Crnogorci su u ukupnom jugoslavenskom stanovništvu, prema popisu iz 1948. godine, učestvovali s 2,72% dok su u ukupnom broju hapšenih i osuđivanih u Jugoslaviji učestvovali sa 21,13%, ili 7,76 puta više.” (Radonjić, 2000:212) To je bila cijena njihova euforičnoga gloficiranja kulta Staljina i Sovjetskog Saveza u poraću II svjetskog rata. Kao da se povijesna sudba i s njima grubo poigrala, poput one hajdučke istarske od prije tristo godina - huda zatvorenička kamena golotinja Gologa otoka uz staljinski model „preodgoja“ tim ratnim junacima i čestitim ljudima podarila je - pustu dušu i kameno srce.

Konačnim raspadom Jugoslavije te osamostaljivanjem Hrvatske i njezinim međunarodnim priznanjem početkom 1992. godine pripadnici drugih naroda koji su često i stoljećima živjeli u Hrvatskoj dobivaju novi status - status nacionalne manjine. Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina iz prosinca 2002. godine (NN 155/2002) pravno-normativno je uspješno razriješeno to pitanje koje je cijelo desetljeće samostalne Hrvatske više-manje bilo neuralgična točka ukupnoga društvenoga života u Hrvatskoj.

Popisom stanovništva iz 2001. godine omogućen je potpuni uvid u strukturu i demografska obilježja pripadnika pojedinih nacionalnih manjina, tako i crnogorske nacionalne manjine. Razvidno je da se broj pripadnika crnogorske nacionalne manjine, u odnosu na broj prema popisu stanovništva iz 1991. godine prepolovio: 4.926 u popisu iz 2001. godine prema 9.724 pripadnika crnogorske manjine u popisu iz 1991. Tako veliki pad broja Crnogoraca nastanjenih u Hrvatskoj nije toliko rezultat pada prirodnog priraštaja niti rezultat prirodne ili kulturne asimilacije koliko rezultat intenzivnoga iseljavanja Crnogoraca kao posljedice iznadprosječne zastupljenosti u JNA, policiji i državnoj upravi. Kako navode D. Živić i N. Pokos, Crnogorci

se iseljavaju istodobno s povlačenjem JNA iz Hrvatske te zbog straha od mobilizacije ili nekoga drugoga razloga. (Živić-Pokos, 2004: 727-750)

Distribuciju Crnogoraca po županijama s indeksom promjene od popisa 1991. do popisa 2001. najbolje će pokazati podaci u tablici 5.

Tablica 5.: Broj crnogoraca po županijama 1991. i 2001. godine i indeks promjene

Županija	1991.	2001.	ind. 2001/1991.
Zagrebačka	219	135	61,6
Krapin.-zagorska	15	13	86,7
Sisačko-moslav.	190	70	36,8
Karlovačka	205	74	36,1
Varaždinska	90	42	46,7
Koprivn.-križev.	65	29	44,6
Bjelov.-bilogorska	119	83	69,7
Primorsko-goran.	1.094	643	58,8
Ličko-senjska	46	8	17,4
Virov.-podravska	110	43	39,1
Požeško-slavon.	63	22	34,9
Brodsko-posavska	135	54	40,0
Zadarska	352	112	31,8
Osječko-baranjska	913	365	40,0
Šibensko-kninska	205	75	36,6
Vukov.-srijemska	287	119	41,5
Splitsko-dalmat.	1.299	593	45,7
Istarska	1.041	732	70,3
Dubrov.-neretv.	862	370	42,9
Međimurska	35	31	88,6
Grad Zagreb	2.379	1.313	55,2

Izvor: N. Pokos, 2004.

U vremenskom periodu između dva zadnja popisa stanovništva razvidno je „prepolovljena“ populacija Crnogoraca u Hrvatskoj. Najviše Crnogoraca je iselilo iz Zagreba - 1.066 stanovnika a najmanje iz međimurske županije - svega 4 gdje je i najmanji indeks promjene -11,4. Najveći indeks promjene ima ličko-senjska županija iz koje se, u promatranom periodu iselilo čak 82,6 % Crnogoraca. Nekada davno, prije 350 godina, veliki broj crnogorskih hajdučkih porodica izbjeglo je iz Premanture i Pule upravo u Liku i Senj smatrajući to područje povoljnijim za život. Njihovi sunarodnjaci, triipol stoljeća docnije, masovno su se iselili upravo s toga područja.

Bilo kako bilo, danas Crnogorci i Crnogorke čine tek oko 0,1 % ukupne hrvatske populacije ali nastanjuju sve hrvatske županije: najmanje ih je u ličko-senjskoj – 8 a najviše ih je u Istarskoj županiji- 732, a samo četveroznamenkasti broj Crnogoraca nastanjuje Zagreb - njih 1.313.

Posebno svjetlo na crnogorsku populaciju u Hrvatskoj bacaju podaci o mjestu i državi / državama rođenja popisana stanovništva 2001. godine. Za potrebe naše analize pratili smo podatke na razini Hrvatske, na razini Zagreba te na razini Istarske županije kako je to prezentirano u tablici 6.

Tablica 6.: Crnogorci u Hrvatskoj, Zagrebu i Istarskoj županiji prema državi/državama rođenja - 2001. g.

	Hrvatska / žene / %	Zagreb / žene / %	Ist. žup. / žene / %
Ukupan broj Crnogoraca / %	4.926/2.188 100/44,41	1.313/554 26,65/33,92	732/307 14,86/41,93
Rođeni u Hrvatskoj / %	1.532/619 31,10/40,40	366/147 7,43/40,16	273/106 5,54/38,82
Rođeni u naselju popisa / %	1.025/394 20,80/38,43	242/92 4,91/38,01	198/72 40,02/36,36
Rođeni u SFRJ ili drugdje / %	3.385/1.568 68,71/46,32	942/400 19,12/42,46	457/199 9,27/43,54

Izvor: Popis stanovništva 2001. DZS (preračunavanja izvršio S. B.)

Snaznu i višeslojnu sociodemografsku sliku o Crnogorcima u Hrvatskoj nakon popisa iz 2001.godine daju podaci iz tablici 6. Pođimo redom:

1. Ponajprije i ponajvažniji podatak: *31,1% ili manje od jedne trećine Crnogoraca u Hrvatskoj je 2001. godine rođeno u Hrvatskoj - njih svega 1.532. Golema većina ili 68,71% crnogoraca u Hrvatskoj 2001. godine rođeno je u drugim državama bivše SFR Jugoslavije i nastanilo se u Hrvatsku nošeno migratornim valovima „otvorene populacije“, školovanjem, ženidbama ili udajama i sl. ;*

2. *„Domaćih“ ili autohtonih Crnogoraca, tj. rođenih u naselju popisa iz 2001. godine je još manje - 20,8% ili tek je svaki peti Crnogorac u Hrvatskoj bio uistinu „domaćin“ popisivačima iz 2001. godine ;*

3. U gradu Zagrebu gdje živi 26,6% Crnogoraca nastanjenih u Hrvatskoj tek je njih *18,4% rođeno u Zagrebu prije popisa iz 2001. godine.*

4. *Od svega 14,8% Crnogoraca u Hrvatskoj nastanjenih u Istarskoj županiji 2001. godine, njih je čak 37,3% rođeno u Hrvatskoj a 27% rođeno u naselju popisa. Nije teško zaključiti da se radi o Crnogorcima iz mjesta Peroj gdje su oni domaće, autohtono stanovništvo toga naselja već tristopedeset godina.*

5. U Hrvatskoj je nastanjeno *44,41% Crnogorki ali ih u Zagrebu ima tek 33,92%* što će kazati da su dvije trećine svih Crnogoraca u Zagrebu - muškarci.

* * *

I. Historiografija je utvrdila da su se Crnogorci pojedinačno počeli naseljavati na mletačkom/hrvatskom teritoriju, naročito u Dalmaciji, još u XV stoljeću. Tomu su pripomogle već stvorene veze s bokeljskim pomorcima te putovanje brodovima. Najranije se pominje doseljenik crnogorskog porijekla u Zadru iz 1478. godine pa sve do novoga vala naseljavanja Crnogoraca u Istru o čemu pouzdano svjedoči dokument iz 1657. godine, poznatiji kao „Privileggio della comune di Peroi“ - „Perojska povelja“. Tri i pol stoljeća kasnije crnogorska „enklava“ u Peroju broji blizu 200 „duša“ i danas je jedino naselje u Hrvatskoj u kojemu su Crnogorci autohtono stanovništvo.

II. Školovanje mladih iz Crne Gore u Hrvatskoj svakako predstavlja značajnu polugu nastanjivanja Crnogoraca u Hrvatsku kako tijekom XIX stoljeća, potom u tzv. međuratnom razdoblju u prvoj polovini XX stoljeća da bi svoj procvat doživjelo nakon II svjetskog rata, posebice od sredine pedesetih godina XX stoljeća. To masovno školovanje crnogorske mladeži po školskim i sveučilišnim centrima u Hrvatskoj može se smatrati važnom činjenicom u povijesti iseljavanja iz Crne Gore ali i nastanjivanja Crnogoraca u Hrvatsku, pogotovu stoga što je veliki broj svršenih srednoškolaca i studenata ostajao da trajno živi u sredinama školovanja. Ili, kako bi pjesnik kazao:

„Svi se đaci kući vraću, Samo crnogorski doma ne dolaze ...“

III. Od kraja II svjetskog rata pa sve do početka devedesetih godina XX stoljeća, odnosno pola stoljeća unutarnjih migracija, naseljavanja i iseljavanja Crnogoraca u Hrvatsku bjelodano pokazuju slijedeće:

a) migratorni valovi potvrđuju prijespomenute karakteristična razdoblja unutarnjih migracija od „pripreme za skok“ u periodu 1948.-1953. godina gdje se gotovo dvostruko povećao broj Crnogoraca u Hrvatskoj preko “demografske preobrazbe” u

periodu 1953.-1961. godina u kojemu se broj Crnogoraca u Hrvatskoj gotovo utrostrčio u odnosu na početnu 1948. godinu do "otvorene populacije" u tridesetogodišnjem periodu 1961.-1991. godina u kojemu broj Crnogoraca bilježi svoju konstantu s nešto više od 0,2% od ukupne hrvatske populacije;

b) specifični faktori privlačenja migranata, koji su do 1991. godine bili na djelu, postali su faktorima odbijanja migranata u razdoblju od 1991. do 2001. godine u kojemu bilježimo smanjivanje broja Crnogoraca u Hrvatskoj za jednu polovinu. Mislimo da ovdje, pored drugih razloga iseljavanja, treba podsjetiti i na jednu osobitu migratornu karakteristiku Crnogoraca - onu selidbenu na koju je skrenula pozornost S. Mežnarić u svojoj studiji „Bosanci“;

c) „održivi broj“ Crnogoraca u Hrvatskoj u posljednjih pedeset godina tako se zaustavio na 0,1 posotnom udjelu u ukupnoj hrvatskoj populaciji te gotovo simbolično nastanjuje suvremeni manjinski krajobraz Hrvatske.

IV. Jedna specifična, i brojna kolonija Crnogoraca, sačinjena od onih koji su se izjasnili za Rezoluciju Informbiroa, „nastanjivala“ je dugi niz godina Hrvatski teritorij kao zatvorenička populacija na Golom otoku. Crnogorci su ubjedljivo prednjačili u broju osuđivanih i hapšenih po tom osnovu: na primjer, Crnogorci su u ukupnom jugoslavenskom stanovništvu, prema popisu iz 1948. godine, učestvovali s 2,72% dok su u ukupnom broju hapšenih i osuđivanih u Jugoslaviji učestvovali sa 21,13%, ili 7,76 puta više. Dakako, mnogi od njih su „boravili“ na Golom otoku.

V. U periodu između dva zadnja popisa stanovništva, 1991. – 2001., razvidno je da je „prepolovljena“ populacija Crnogoraca u Hrvatskoj. Najviše Crnogoraca je statistički „iselilo“ iz Zagreba - 1.066 stanovnika, a najmanje iz međimurske županije - svega 4 gdje je i najmanji indeks promjene -11,4. Najveći indeks promjene ima ličko-senjska županija iz koje se, u promatranom periodu iselilo čak 82,6 % Crnogoraca. Nekada davno,

prije 350 godina, veliki broj crnogorskih hajdučkih porodica izbjeglo je iz Premanture i Pule upravo u Liku i Senj smatrajući to područje povoljnijim za život. Njihovi sunarodnjaci, triipol stoljeća dočnije, masovno su se iselili upravo s toga područja.

VI. Bilo kako bilo, danas Crnogorci i Crnogorke čine tek oko 0,1 % ukupne hrvatske populacije ali nastanju sve hrvatske županije: najmanje ih je u ličko-senjskoj – 8 a najviše ih je u Istarskoj županiji- 732, a samo četveroznamenkasti broj Crnogoraca nastanjuje Zagreb - njih 1.313 (odnosno po biračkim spiskovima za nacionalne manjine iz 2007. godine taj broj se „korigirao“ na 1.616).

VII. Rezultati istraživanja su potvrdili *demografsko starenje* crnogorske populacije u Hrvatskoj koje se uklapa u dominantni trend demografskog starenja, povećavanja broja starijih ljudi u ukupnom stanovništvu Hrvatske koja se nalazi na pragu izrazite demografske starosti, tj. najvišega stupnja ostarjelosti.

VIII. Snažnu i višeslojnu sociodemografsku sliku o Crnogorcima u Hrvatskoj nakon popisa iz 2001.godine daju podaci:

a) Ponajprije i ponajvažniji podatak: *31,1% ili manje od jedne trećine Crnogoraca u Hrvatskoj je 2001. godine rođeno u Hrvatskoj - njih svega 1.532.* Golema većina ili 68,71% crnogoraca u Hrvatskoj 2001. godine rođeno je u drugim državama bivše SFR Jugoslavije i nastanilo se u Hrvatsku nošeno migratornim valovima „otvorene populacije“, školovanjem, ženidbama ili udajama i sl.;

b) „Domaćih“ ili autohtonih Crnogoraca, tj. rođenih u naselju popisa iz 2001. godine je još manje - *20,8% ili tek je svaki peti Crnogorac u Hrvatskoj bio uistinu “domaćin” popisivačima iz 2001. godine ;* U gradu Zagrebu gdje živi 26,6% Crnogaraca nastanjenih u Hrvatskoj tek je njih *18,4% rođeno u Zagrebu prije popisa iz 2001. godine.*

c) Od svega *14,8% Crnogoraca u Hrvatskoj nastanjenih u Istarskoj županiji 2001. godine, njih je čak 37,3% rođeno u Hrvatskoj a 27% rođeno u naselju popisa.* Nije teško zaključiti

da se radi o Crnogorcima iz mjesta Peroj gdje su oni domaće, autohtono stanovništvo toga naselja već preko tristopedeset godina.

d) U Hrvatskoj je nastanjeno 44,41% Crnogorki ali ih u Zagrebu ima tek 33,92% što će kazati da su dvije trećine svih Crnogoraca u Zagrebu - muškarci.

IX. Crnogorski se jezik, prema rezultatima ovoga istraživanja na izvjestan način „konzervirao“ u radno-statusnu situaciju umirovljenika. Naime, što je veća životna dob ispitanika više se govori crnogorski jezik, najviše u dobi iznad 71. godine života. Također se moglo zaključiti da jedan od najmarkantnijih sociodemografskih obilježja ispitanika crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj - obrazovno dostignuće, značajnije ne podupire učestalost upotrebe crnogorskoga jezika i govora u njihovim obiteljima.

X. Rang lista stupnja i sadržaja ponosa ispitanih Crnogoraca/ki u Hrvatskoj u dobroj mjeri uozbiljuje samopercepciju ispitanika tako što u prvi plan stavlja povijesna obilježja kao što je nacionalno porijeklo ali i realna obilježja a to su stvarni uspjesi Crnogoraca/ki u gospodarstvu, znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj. Razumljivim se onda čini da je osjećaj ponosa Njegošem i njegovm djelom stavljen ipak tek na 4.mjesto ove rang liste - iza očuvanja crnogorske tradicije.

XI. Sloboda, pravednost, jednakost i miroljubivost su česta mjesta u „karakterologiji“ Crnogoraca uopće - tako je bilo i u odgovorima ispitanika. Sve su te karakteristike samopercipirane s više od 50% odgovora ispitanika. Očekivano!

XII. Kada su u pitanju sjećanja na Crnu Goru i uspomene na nju, onda je Njegošev „Gorski vijenac“ zauzeo uvjerljivu prvu poziciju na ovoj rang listi s čak 85,6% odgovora ispitanika. Odmah iza „Gorskoga vijenca“ na vidljivu mjestu koje trajno podsjeća na Crnu Goru je sa 70,3% odgovora - turistički suvenir iz Crne Gore koji, na svoj, prečesto kičasti način, dokumentira emocionalnu magistralu između ispitanika i „nečega“, vrlo često „makar nečega“ iz Crne Gore. Turistički suvenir tako bez

poseboga kulturnoga ili estetskoga napora, poput “ljepljive londonske magle”, privlače svakodnevnu, trajnu pozornost i domaćina - ispitanika i njegovih gostiju na – “malo Crne Gore”. Od turističkih suvenira više se i ne zahtijeva.

XIII. Više od tri četvrtine ispitanika, njih 77,5% kao Crnogorci, povezani s Crnom Gorom bilo obredima posjeta i održavanja rodbinskih, emocionalnih i svakih drugih ljudskih veza, bilo obredima posjeta grobovima dragih pokojnika.

XIV. Utvrđena je višedimenzionalna struktura identiteta Crnogoraca u Hrvatskoj koja pokazuje višeslojnost sociokulturnog identiteta ispitivane populacije u kojoj je sadržani aspekti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, kao i tri strukturna aspekta: nacionalna i rodna tradicija, aktualni socijalni život i otvorenost prema drugim kulturama.

XV. Rezultati istraživanja dosta jasno pokazuju tri zanimljive činjenice: prva, da je relativno visok postotak „neodlučnih“ ispitanika – između 18,9% i 45,9%. „Neodlučnost“ može značiti na ljestvici odgovora uobičajeni „ispitanikov bijeg u sredinu“; druga, da gotovo polovica ispitanika nije sigurna mogu li se ponositi Njegošem. Njegoš nije samo povijesno ime nego je postao pojam. Objašnjenje za „neodlučnost“ može biti različito, pa također i činjenica da stariji ispitanici inače imaju nešto više „sluha“ za tradiciju i staru simboliku nego mlađi i treća, da je relativno mali broj ispitanika (19,1%) koji drže da se mogu (mnogo i veoma mnogo) ponositi Crnogorskom pravoslavnom Crkvom. Ovaj podatak može se promatrati u svjetlu (a) religioznosti ispitanika - naime, 20,1% ispitanika deklarirali su se kao vjernici, 9,8% neodlučni i 69,7% kao oni koji „ne vjeruju, ali nemaju ništa protiv religije“ i „protivnici su religije“ (vjerojatno su samo vjernici ili pak dio vjernika i dio onih koji zastupaju ideju samostalne Republike Crne Gore odgovorili da mogu biti ponosni s Crnogorskom pravoslavnom Crkvom); i (b) u svjetlu prisutnih razlika u mišljenjima među Crnogorcima/kama o tome treba li postojati samostalna Crnogorska pravoslavna Crkva ili

Crnogorci vjernici pripadaju Srpskoj pravoslavnoj Crkvi.

XVI. Rezultati istraživanja, nadalje, pokazuju da su pripadnici crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj prihvaćeni kao i ostali građani, posebice: da je dosta visok postotak ispitanika u kategoriji koju smo nazvali „neodlučni“ tj. onih koji su odgovorili „ni loše ni dobro“. Najveći postotak ispitanika je „neodlučan“ u procjeni tipičnog predstavnika Roma (57,2%), Mađara (54,3%) i Albanaca (51,7%). Najmanje neodlučnih je prema Hrvatima (22,2%), Bošnjacima (29,7%). Što se tiče vjera podjednak je postotak „neodlučnih“ za sve vjere. Između 34,4% (za Židove) i 39,7% (za Muslimani); da vrlo mali postotak ispitanika ima „veoma loše“ i „prilično loše“ mišljenje o tipičnim predstavnicima nacija i vjera, osim Albanaca (10,3%) i Roma (9,1), dok najveći postotak ispitanika ima „prilično dobro“ i „veoma dobro mišljenje“ o Hrvatima (75,8%), Talijanima (61,5%), Srbima (61,4%) i Slovencima (60,4%) a najmanji prema Romima (33,7%) i Albancima (38,0%). Prikazani rezultati upućuju na opći zaključak da je najveći broj ispitanika sklon dvama oblicima odnosa prema pripadnicima drugih nacija i vjera: „suradnja na poslu“ i „druženje i prijateljevanje“.

XVII. Temeljem rezultata istraživanja nedvojbeno proizlazi da su pripadnici crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj prihvaćeni kao i ostali građani. Tek 1,2% ih ne prihvaćaju. Ispitanici drže da se o njima formira slika na temelju „crnogorske kulturne tradicije“ (64,9%), zatim na osnovu „mentaliteta Crnogoraca/ki“ (56,4%) a znatno manje na temelju „crnogorske junačke tradicije“ (46,4%).

XVIII. Oko sudjelovanja Crnogoraca/ki u ratu protiv Hrvatske podjednak broj ispitanika opredijelio se za odgovore da većina Crnogoraca/ki u Hrvatskoj „osuđuje“ (33,5%), da ima „nelagodu“ (32,1%) ili da „prešućuje“ tu činjenicu. Iz ovakve strukture odgovora proizlazi da svega jedna trećina ispitanika smatra kako većina Crnogoraca/ki u Hrvatskoj „osuđuje“ sudjelovanje Crnogoraca/ki u ratu protiv Hrvatske.

XIX. Obrazovna struktura ispitanika zahvaćenih našim istraživanjem upućuje na temeljni zaključak da je obrazovanje vjerojatno najvidljiviji, „svijetleći“ faktor sociodemografskog profila Crnogoraca u Hrvatskoj, utoliko prije što je u mnogim pojedinačnim sudbinama ili omogućilo ili cementiralo njihov profesionalni, radni i svaki drugi život u Hrvatskoj, primjerice: zaposlenih ispitanika, bez obzira na vrstu zaposlenosti je više od trećine - 38,2% dok je nezaposlenih ispitanika tek 5% što je trostruko manje u odnosu na aktualnu stopu nezaposlenosti u Hrvatskoj. No, svakako bitniji podatak je 50,2% umirovljenih ispitanika čime se učvršćuje već oblikovani položaj crnogorske populacije u Hrvatskoj kao populacije koju je snažno zahvatilo demografsko starenje.

XX. Većina ispitanika, njih 58,6% smatra da se po onome što imaju i kako žive ne razlikuju od većine drugih oko sebe i šire, od sredine u kopjoj žive. Na drugoj strani svaki treći ispitanik ili 32,3% smatra da živi bolje ili puno bolje od većine drugih. Ako se ovi podaci usporede s poznatim podacima o životu u siromaštvu u Hrvatskoj kojega je percipiralo oko 38% ispitanoga hrvatskoga stanovništva krajem 2007. godine onda se da zaključiti da ispitanici pripadnici crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj ne pripadaju toj populaciji. Naime tek se 6,7% ispitanih osjeća lošije od većine drugih a samo 1,4% puno lošije od većine drugih. Kada bi slobodnije procijenili percepciju imovinskoga statusa i načina života ispitanika mogli bi zaključiti da se radi o standardnom dobrostojećem imovinskom statusu crnogoraca u Hrvatskoj koji i svoj način života percipiraju na taj način. To postaje i razumljivo kada se zna da je svaki drugi ispitanik umirovljeni, iznadprosječno obrazovani građanin, s visokom zaposlenošću ostatka uzorka i visokim motivom samodokazivanja i uspjeha.